

РОЛЬ ПЕДАГОГІЧНОГО АРТИСТИЗМУ У ФОРМУВАННІ МУЗИКАНТА-ПЕДАГОГА

Чжан Гуї

УДК 78.07 + 7.071.4

У статті автор надає характеристику педагогічного артистизму та розкриває його роль у формуванні педагога-музиканта.

Ключові слова: педагогічний артистизм, методи впливу, педагогічний процес.

The author of the article submits the characteristics of the pedagogical artistic taste and discovers its role in moulding the musician-teacher.

Key words: pedagogical artistic taste, methods of influence, pedagogical process.

Сучасна педагогіка в цілому і музична педагогіка зокрема протягом усієї своєї історії здійснюють активний пошук шляхів підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Загальновідомо, що серед факторів, що впливають на цей процес, особливе місце належить особистості вчителя, і саме від оригінальності його характеру, від виразності й цікавості його поведінки залежить сила його впливу та успішність навчально-виховного процесу. Як приклад варто навести висловлювання Г. Г. Нейгауза з книги «Про мистецтво фортепіанної гри: «Хрестоматійна методика, яка дає переважно рецептуру, так звані тверді правила, нехай навіть вірні та перевірені, назавжди залишаться лише примітивною, першопочатковою, спрощеною, такою, яка потребує під час зіткнення з реальним життям щохвилинного розвитку, домислення, уточнення, оживлення, одним словом, – дидактичного перетворення»¹.

Роль особистості педагога в навчальному процесі важко переоцінити, адже саме від нього великою мірою залежить успішне опанування учнями дисципліни, яку він викладає. Адже відомо, що зазвичай ставлення до педагога учні схильні переносити на предмет, який він викладає. Таким чином, у сучасній системі підготовки музикантів-педагогів особлива увага приділяється пошуку шляхів формування творчої індивідуальності вчителя, реалізації його творчих здібностей та розвитку індивідуального стилю діяльності.

На сьогодні в системі підготовки музикантів-педагогів, де пріоритетним вважається виховання виконавської культури майбутнього спеціаліста, а також освоєння методик навчання гри на інструменті, все більше уваги приділяється розвитку таких професійно важливих якостей, як здатність до саморегулювання психічних процесів, до вербальної та невербальної комунікації, емоційності, природності в поведінці і під час спілкування, розвитку емпатії та багатьом іншим складовим педагогічної техніки, що допомагають молодим спеціалістам успішно розпочати педагогічну діяльність.

У цілому ж, слід зазначити, що специфіка навчання музиці, особливість процесу залучення дитини до світу прекрасного робить викладача не просто транслятором певної інформації, або кимось на зразок інструктора, а повною мірою духовним наставником, і, зазвичай, другом свого вихованця. Він повинен розуміти, поважати та збагачувати внутрішній світ дитини. Тому, педагогу слід розвивати такі якості, як педагогічна інтуїція, здатність до імпровізації, зовнішня виразність, емпатійність тощо.

Мета статті – розрити роль та специфіку формування педагогічного артистизму у музикантів-педагогів, окреслити відповідні методи розвитку педагогічної майстерності, призначені для спеціалістів цього фаху.

Методика розвитку педагогічного артистизму музиканта-педагога не має, на нашу думку, підстав принципово відрізнятися від вже існую-

чих методик, призначених для вчителів іншого фахового спрямування. Головна її відмінність полягає в тому, що процес формування педагогічного артистизму має відбуватися з огляду на індивідуальну форму навчання в інструментальних класах. Тож розвиток тих компонентів педагогічного артистизму, які пов'язані з умінням працювати з аудиторією, не актуальні для музиканта-педагога. Особлива увага має приділятися розвитку поведінкового компонента педагогічного артистизму (за результатами проведеного анкетування, саме цей компонент у майбутніх музикантів-педагогів розвинутий менш за все). Для більшої ефективності навчання має відбуватись з елементами екстраляції музичного матеріалу на конкретні педагогічні ситуації.

Основні труднощі розвитку педагогічного артистизму пов'язані з тим, що він нерозривно пов'язаний з конкретною особистістю, поза особистісним контекстом його прояви можуть втратити свою чарівність та значущість. «Оволодіти педагогічним артистизмом можна лише на індивідуально-особистісному рівні, в особистісному контексті. Саме цього не враховує існуюча структура педагогічної освіти, де на сьогодні домінує масово-репродуктивний принцип. Педагогічний артистизм неможливо тиражувати. Учитель може лише будувати свою особисту систему педагогічних впливів, формувати власний стиль, враховуючи своєрідність свого характеру, індивідуальних особливостей»². Так, існують педагоги, основною особливістю діяльності яких є бездоганне володіння мовленням, існують майстри імпровізації тощо. Але спроби інших копіювати, механічно повторювати те, що і як вони роблять, можуть не спрацювати.

Отже, навчання вчителів основам педагогічного артистизму не зводиться до оволодіння певними прийомами та навичками. Потрібно використовувати комплексний підхід, який полягає в забезпеченні на різних рівнях таких умов: створення загальної налаштованості на естетично спрямовану діяльність; виховання органічної потреби творчості; розвиток естетичного смаку, і сенсорної організації, образно-асоціативного мислення, уяви, емоційної чуйності, оволодіння елементами акторської техніки, та головне – виховання прагнення до самопізнання, самовиховання та самовдосконалення.

Серед робіт, що висвітлює цікаву для нас

проблему³, найбільш ґрунтовними є роботи О. Булатової та Ж. Ваганової, які запропонували власні методики розвитку педагогічного артистизму.

Тренінг Ж. Ваганової вирішує такі важливі для педагога завдання, як розвиток та вдосконалення психофізичного апарату вчителя, глибини реакції та швидкості переключення, розширення сенсорних та емоційних можливостей, виховання «слухняних» психічних навичок та умінь, пов'язаних з увагою та здатністю емоційної пам'яті миттєво відгукуватись, розвиток спостережливості, фантазії, уяви, здібностей до перевтілення, розвиток мовного апарату, виховання природності та виразності поведінки і таке інше.

Як вважає О. Булатова, оволодіння основами педагогічного артистизму доцільно починати з вчення про надзадачу майбутнього вчителя по відношенню до себе, до своєї професії та до дітей: «Надзадача курсу оволодіння основами педагогічного артистизму розвиток емоційно-образної сфери майбутніх педагогів, їх творчих, адаптивних здібностей оволодіння системою управління своїм психофізичним апаратом...»⁴. У своїй методиці розвитку педагогічного артистизму авторка відокремлює три основні етапи, зазначаючи, що особливе значення у такому навчанні має саме поетапний підхід.

На першому етапі слід засвоїти основні особливості педагогічного артистизму, елементів театральної педагогіки як компонентів педагогічної техніки та педагогічної майстерності. Необхідні умови для формування установок на художньо-педагогічну творчість, мотивів діяльності, закладка її теоретичної основи. На другому етапі на матеріалі різнобічного відтворення педагогічної реальності опановуються різні вправи, у тому числі й з галузі театральної педагогіки, які мають на меті допомогти в розвитку образного мислення, інтуїтивного передбачення, творчих підходів до справи. Відбувається навчання методом застосування отриманих знань та умінь в роботі; розвиваються комунікативні та артистичні якості, які необхідні педагогу. На третьому етапі діяльність має переважно творчий характер. Отримавши завдання, весь процес їх вирішення необхідно планувати самостійно, імпровізуючи та виявляючи найбільш прийнятні для конкретної ситуації елементи артистизму.

Розвиток педагогічного артистизму передбачає вдосконалення як внутрішньої (психічної) так і зовнішньої (фізичної) сторін – вважає Ж. Ваганова. Внутрішня техніка пов'язана з вихованням здібностей викликати вірне самопочуття, яке складається з ряду пов'язаних між собою елементів: активна зконцентрованість (володіння увагою), вільне від зайвого напруження тіло (м'язова свобода), вірна оцінка обставин та готовність і бажання діяти. Виховання зовнішньої техніки має за мету зробити фізичний апарат піддатливим внутрішнім імпульсам. Виховання зовнішньої та внутрішньої техніки не може відбуватися окремо, адже це дві сторони одного процесу. О. Буланова зазначає, що процес знайомства з основами педагогічного артистизму найбільш ефективно відбувається з використанням методу творчого моделювання. Це відбувається, коли створюється образ ідеального вчителя сучасної школи, а відтак, і своєрідний індивідуальний зразок, що «конкретизується» в формі «програвання» мініатюрних ситуацій навчання та виховання. Отже, у процесі формування педагогічного артистизму серед методів стимулювання та мотивації навчання доцільно використовувати ділові, рольові, евристичні ігри, акторський тренінг, вирішення проблемних педагогічних ситуацій тощо.

Не зважаючи на те, що програма підготовки музикантів-педагогів передбачає безпосередню педагогічну практику, слід зазначити, що процес роботи з учнями дуже часто відбувається спонтанно. І якщо зміст та форми роботи над музичним матеріалом готуються студентом заздалегідь, то такі завдання, як різноманітність форм викладення матеріалу, використання різних засобів впливу на учня зазвичай випадає з поля зору студентів. Таким чином, вправи та ігри, які відтворюють педагогічну дійсність, відіграють надзвичайно важливу роль в процесі підготовки студентів, надаючи їм змогу відпрацювати різні варіанти поведінки та реакцій у тих чи інших педагогічних ситуаціях.

Отже, підсумовуючи все вище викладене, можна запропонувати декілька методів формування педагогічного артистизму в музикантів-педагогів.

I. Розвиток інтонаційної виразності голосу

Інтонаційна виразність голосу – надзвичайно важлива властивість, адже повсякденна

праця вимагає від педагога не лише емоційних переживань, а й їх вербального вираження. Монотонність та невиразність – неприйнятні речі, адже залучення дитини до світу мистецтва не можливе без вияву педагогом свого небайдужого ставлення до його витворів. Мова музиканта-педагога має бути надзвичайно виразною та інтонаційно багатою, адже саме вона дуже часто робить музичний матеріал більш зрозумілим для дитини.

Про надзвичайне значення мовної інтонації в утворенні та вільному оволодінні музично-слуховими відчуттями та уявленнями йдеться в роботі Б. Асафєва «Музична форма як процес». Вчений вважає, що необхідно обов'язково вказувати учням, що мовна і чисто музична інтонації – «гілки одного звукового потоку». Звідси природно витікає обов'язковість спостереження за відтінками та вигинами людської мови, за «проявами тісного зв'язку мелодичної лінійності та мелодичної конструктивності з рухом та динамікою мовного потоку...»⁵

Роботу над розвитком інтонаційної виразності голосу цілком логічно поєднати з музичним матеріалом, адже перший етап цієї роботи – спостереження за основними відтінками мови (заклик, питання, ствердження, здивування, прохання і таке інше) буде для музиканта більш цікавим та ефективним саме в поєднанні його з музикою. Таким чином, головне завдання – це пошук музичних інтонацій, які відповідають інтонаціям мовним. Матеріалом для такої роботи можуть бути вокальні твори, де музика і слово пов'язані найбільше. «Необхідно вести слух, – пише Б. Асафєв, – від мовної інтонації як такої, через поступове виявлення музичного малюнку, до синтезу слова та наспіву в найвищих зразках мелодичної мови, особливо у Монтеверді, Глюка, Вагнера, Даргомижського та Мусоргського...»⁶.

Наступний етап роботи спрямований на розвиток уміння відтворювати різні інтонації. У роботі О. Булатової цьому вмінню присвячений тренінг на інтонування розділових знаків. Працюючи з музикантами доцільно проводити тренування методом рольової гри.

Завдання педагога – підібрати відповідний по змісту вербальний текст і шляхом мовної інтонації досягти відповідного виконання від учня. Для цього в процесі пояснення він має змінювати засоби інтонування фрази, то підви-

щуючи голос, то змінюючи темп, то збільшуючи гучність. Доцільно, щоб такі форми роботи були обмежені в час, що значною мірою активізує студентів та привчає їх працювати чітко та цілеспрямовано, швидко виявляти проблему та вирішувати її.

II. Розвиток емоційності, образності та метафоричності мовлення

Не менш важливим умінням для музиканта-педагога є вміння «малювати словами», зачарувати своєю мовою, адже кожен спеціаліст під час своєї професійної діяльності стикається з необхідністю збуджувати почуття та уяву своїх вихованців. Для розвитку такого вміння доцільно запропонувати студенту докладно розповісти про будь-який твір, над яким він працює (про його автора, історію його створення, про те, які почуття він відчув, почувши його вперше і т. ін.), під час розповіді звертати увагу на деталі, які робили б цю інформацію потрібною (наприклад: розповісти про твір так, аби спростувати негативний відгук про нього учня, або розпалити в нього бажання вивчити цей твір).

III. Виразність міміки та жести

Кожному вчителю знайома ситуація, коли не вистачає слів для передачі своїх почуттів, підкреслити певні емоції та стани, характерні для музичного твору. Інколи ми навіть не помічаємо, як у таких ситуаціях доповнюємо свою мову жестом та мімікою, цей процес має бути контрольованим. Для розвитку виразності міміки та жести можна використовувати вправу О. Булатової «Різні почуття», в якій студенту пропонується продемонструвати різні стани: горе, радість, любов, ненависть і таке інше. Цю вправу доцільно поєднати з музикою і запропонувати студентам створити власні мініатюри, які б відображали різні душевні стани.

Отже, розвиток педагогічного артистизму в музикантів-педагогів здатен певною мірою задовольнити ті вимоги сучасної навчальної парадигми, що стосуються розвитку творчої індивідуальності педагога, формування його індивідуального стилю діяльності та спроможності до

діалогічних форм навчання. У руслі цієї тенденції виявляється, що педагогічний артистизм – це особистісна та професійна характеристика, яка свідчить про наявність у викладача акторських та режисерських здібностей, його володіння технікою сценічного мистецтва та педагогічну спрямованість особистості. За усвідомлення значущості методики театральної підготовки виявляється, що в процесі розвитку педагогічного артистизму в музикантів виникають певні відмінності від формування цієї складової педагогічної майстерності у спеціалістів іншого фаху. Вони пов'язані з індивідуальною формою навчання в класах, з необхідністю опертися на музичний матеріал та з такою побудовою методики розвитку педагогічного артистизму, де особливого значення набувають поведінкові компоненти.

Отже, після уточнення змісту та сутності поняття «педагогічний артистизм» вдалося теоретично обґрунтувати рівні сформованості та умови його розвитку; виявити особливості педагогічного артистизму в музикантів-педагогів та запропонувати метод формування педагогічного артистизму для музикантів-педагогів.

¹ Нейгауз Г. Г. Об искусстве фортепианной игры: Записки педагога. – 2-е изд. – М.: Музгиз, 1961. – С. 56.

² Ваганова Ж. Артистизм педагога как компонент его творческой индивидуальности. Дис. – Тюмень 1998. – С. 109.

³ Див., зокрема, такі праці: Антонов В. В. Комплексная система психической саморегуляции. – Л., 1986; Арчажникова Л. Г. Профессиональные способности учителя музыки / Сб. Музыкальное образование и подготовка учителя музыки: взгляд в XXI век. Материалы 3 международной научно-практической конференции. – М., 1996; Баренбойм Л. Путь к музицированию. Исследование. Изд. 2-е. Доп. – Л.: Советский композитор, 1979; Берикханова Л. Л. Педагогическая импровизация в школьном учебном процессе // Реформа школы и развитие педагогического творчества учителей. – Тюмень 1988; Згурська Н. М. формування музично-виконавської культури майбутнього учителя музики. Автореферат. – К. – 2001; Зязюн І. А. Основи педагогічної майстерності. – К. 1997.

⁴ Булатова О. С. Педагогический артистизм. – М. «Академия», 2001. – С. 136.

⁵ Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс. – Л., 1971. – С. 45.

⁶ Там само – С. 32.

Автор статті подає характеристику педагогічного артистизму і розкриває його роль в формуванні музиканта-педагога.

Ключевые слова: педагогический артистизм, методы влияния, педагогический процесс.